

Рябченко О.Д., к.е.н., Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ДО РИНКУ

У статті розглядаються питання, пов'язані з проблемами економічного стимулювання науково-технічного прогресу в умовах економіки перехідного періоду. Значну увагу приділено аналізу основних методів щодо стимулювання новітніх досягнень науки та форм державного фінансування науково-технічного розвитку. Аналізується досвід країн з розвинутою економікою в галузі фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. У роботі обґрунтовані основні напрямки першочергового розвитку вітчизняних галузей науки.

Ключові слова: державне фінансування, конкурентоспроможність, інтелектуальна власність, науково-технічний продукт, науково-технічний прогрес, позабюджетні фонди фінансування, рентабельність, трансформаційна економіка, соціальний розвиток.

Складовою частиною механізму управління науково-технічним розвитком є стимулювання запровадження новітніх досягнень науки. Слід виділити основні його методи: фінансування з державного бюджету та спеціальних фінансових фондів – наукових, інноваційних, інвестиційних; диференційоване (на умовах і розмірах позикового відсотка) кредитування держави або створюваних за її участю кредитних закладів; диференційоване оподаткування з урахуванням джерел отриманих доходів і напрямків витрат прибутку; прискорена амортизація основних фондів і пільговий порядок віднесення витрат науково-технічного прогресу на собівартість продукції; безоплатне або за пільговими цінами надання інформаційних, консультаційних, патентних та інших послуг державними і громадськими організаціями інфраструктури; диференційоване ціноутворення і правила розрахунків за науково-технічну продукцію (оплата в розстрочку, фінансовий лізинг); контрактна організація і оплата праці без обмежень верхніх розмірів оплати з урахуванням фактичної ефективності освоєння розробок; митні і валютні пільги при експорті та імпорті продукції, яка сприяє прискоренню науково-технічного прогресу.

Форми фінансування науково-технічного розвитку державою різноманітні. Це і пряме бюджетне фінансування робіт, котрі виконуються за урядовими програмами, і надання бюджетних коштів на пошукові та фундаментальні дослідження на основі експертної оцінки пропозицій, які надійшли на конкурс, і бюджетна фінансова допомога малим венчурним фірмам, що розробляють перспективні для даного регіону технології і так далі. Кредитне стимулювання включає також компенсацію підвищених витрат по освоєнню принципово нових видів техніки і технології за рахунок спеціальних інвестиційних фондів, цільові дотації покупцям дорогого обладнання, підвищення і зниження регульованих державою оптових цін залежно від ступеня новизни, якості та конкурентоспроможності продукції.

Для країн з розвинутою економікою характерне переважання власних джерел підприємств для фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Так, у США обсяг державного фінансування в цілому по науково-технічному прогресу не перевищує 15,0%. Фінансуючи, як правило, цільові програми, держава оплачує не всю суму витрат, а лише їх частину –

решту беруть на себе фірми. Частка держави у фінансуванні програм становить, як правило, 30,0-50,0% загальної суми витрат. Однак в умовах трансформації економіки України до ринку частка держави повинна бути значно більшою.

В ході виконання програми зростання кошторисної вартості робіт компенсується тільки після детальної перевірки за участю контрольних урядових органів. При значних перевитратах кошторису необхідне повторне затвердження асигнувань.

За державного фінансування науково-технічної програми за розробниками або підрядниками (у відповідності з контрактом) залишається інтелектуальна власність на науково-технічний продукт. Держава ж отримує безтермінову і безоплатну ліцензію на використання розробок, у фінансуванні яких брала участь.

Важливе значення для економічного стимулювання науково-технічного прогресу мають фінансові фонди, які покликані запобігти виникненню монопольних структур і бюрократизації в організації науково-технічних програм, підтримувати конкуренцію науково-технічних колективів. Цьому сприятиме і контроль діяльності фінансових фондів усім науковим співтовариством. Звіти про результати досліджень, фінансованих кожним фондом, повинні відкрито публікуватися у засобах масової інформації, а їх якість систематично оцінюватись кваліфікованими експертами із залученням спеціалістів, у тому числі закордонних.

Цікавим є досвід Німеччини щодо фінансування науково-технічних програм з федерального і місцевого бюджетів. У 80-х роках частка коштів, які виділялись з бюджету федерального Міністерства досліджень і технологій на фундаментальні дослідження, збільшилась з 28,0 до 37,0%. Як правило, фінансувались дослідження, які проводилися в межах спеціальних програм. Це, перш за все, дослідження у галузі охорони здоров'я, екології і охорони навколишнього середовища, нових технологій, поліпшення умов життя та праці, включаючи охорону здоров'я на робочому місці.

До числа галузей науки, які першочергово заслуговували на державну підтримку, в більшості країн у 90-х роках входили: гена інженерія, молекулярна біологія та біотехнологія, нові технології створення керамічних і композиційних матеріалів, нових полімерів, широке застосування

лазерів і поверхневих технологій, надпровідність, комп'ютерне моделювання технічних конструкцій, що дозволяло б замінити дороге індивідуальне конструювання та випробування, застосування високопродуктивних електронно-обчислювальних машин з ціллю моделювання. На думку більшості експертів, у другій половині 90-х і на період 2000-2005 років найбільші перспективи має біотехнологія, що відкриває нову інноваційну фазу в розвитку економіки. З нею пов'язані: опис спадкових хвороб, виявлення збудників хвороб, селекційне поліпшення культурних рослин і корисних тварин, застосування нових ліків і так далі. У сільському господарстві ці дослідження обіцяють розробку енерго- і капіталозберігаючих технологій для переробки рослин і їх складових частин, економічну і екологічну переробку, створення екологічно чистої сільськогосподарської продукції при зменшенні внесення шкідливих речовин в ґрунт, воду і рослини та недопущення деградацій, засмічування, захворювання і ерозії ґрунтів. Все це особливо актуально для України.

Для економічного стимулювання науково-технічного прогресу доцільно вже в найближчий час дати підприємствам право самостійно розпоряджатися амортизаційним фондом. Необхідно внести зміни в оподаткування прибутку, виключивши з нього кошти, які використовуються на освоєння сучасних видів продукції, технології, організацію виробництва споживчих товарів і медикаментів, обладнання і матеріалів для їх випуску, а також інвестиції у збільшення видобутку дефіцитних сировинних ресурсів та будівельних матеріалів. Потрібно скасувати вилучення в бюджет прибутку, отриманого в результаті перевищення граничних рівнів рентабельності, якщо підприємство не є монополістом у виробництві даної продукції.

Важливе значення має зміна порядку обчислення рентабельності при встановленні податку на прибуток. У відповідності із світовим досвідом рентабельність слід визначати у відсотках вартості виробничих фондів, а не в собівартості продукції. Слід скасувати податки на експорт і імпорт товарів, пов'язаних з науково-технічним розвитком. Замість цього в розвинутих країнах використовується митний збір, що не розповсюджується на ввезення обладнання і матеріалів для пріоритетних галузей і напрямків досліджень. В Україні у період трансформації економіки до ринку необхідно створювати галузеві і міжгалузеві позабюджетні фонди науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та освоїти нові види науковоємної продукції за рахунок відрахувань від собівартості товарної продукції. Такий захід не зовсім ринковий, але він корисний для того, щоб запобігти послабленню прикладної науки.

В Україні слід суттєво змінити порядок ціноутворення на науково-технічну продукцію. У більшості випадків застосовуються договірні ціни без проведення спеціальних розрахунків ефективності розробок. Вони визначаються, по суті, розмірами

фінансування, що мається, і приблизними оцінками розробника. Однак при практичному використанні дуже часто не вдається реально збільшити прибуток у відповідності з економічним потенціалом розробки.

Науково-технічний прогрес має бути націленим на реалізацію найбільш актуальних завдань. Одне з них – соціальний розвиток суспільства, тобто перетворення матеріально-технічної бази в галузях, які виробляють продовольство і промислові товари народного споживання, а також охорону здоров'я, екологію, житлове і соціальне будівництво. До числа пріоритетних напрямків наукових досліджень і технологічних розробок належать дослідження в галузях енергетики, сільського господарства, біотехнології, матеріалознавства і хімічної технології, а також у сфері економічних, соціальних та гуманітарних наук, особливо гуманізації трудової діяльності.

Таким чином, науково-технічний прогрес висуває нові завдання по пошуку невеликого числа науково-технічних напрямків, де цілком можливо сконцентрувати зусилля і вести роботи в кооперації з іншими державами. В умовах ринку Україна не зможе залишатись виробником та експортером лише сільськогосподарської продукції. Це дуже важливо для її не тільки економічного, але й соціального розвитку. В умовах сучасного науково-технічного прогресу нові науково-технічні знання є критичним ресурсом, володіння яким слугує одним з найважливіших факторів конкурентоспроможності.

Summary

The article considers the problems concerning the economic stimulation of scientific and technical progress in transitional economy conditions. The great deal of attention is paid to the analysis of basic methods of stimulation of the advanced scientific achievements and the forms of state financing of scientific and technical development. The experience of countries with the market economy is analyzed. The article also underlines the main scientific directions in Ukraine.